

vážlivá ztráta také pro nás. Není proto žádoucí ani v nejménší míře glorifikovat naši současnou "paralelní existenci": není sice třeba váhat nad tím, zda je z toho hlediska vhodné sestavit další sborník, ba ani nad tím, zda opatřit strojopisný text grafickými listy, ale je třeba bránit se vlezlému sebeuspokojení, které z nouze naší situace dělá rovnou ctnost. Musíme být koneckonců připraveni opustit naše pevnůstiky. Nikoli jako poražení, ale nejspíše také nikoli jako vítězové.

Jedinou relativně spolehlivou garancí takového postoje je náročnost, jakou budeme ochotni uplatňovat především sami vůči sobě. V tomto ohledu by naopak vůbec nevaďilo, kdybychom byli menšinou skutečně exkluzivní: nebudeme pak menšinou zakopanou v pozici válce, která by se mohla také z našeho přičinění tuze prokázat a nepřinesla by nakonec užitek nikomu. Bez náročnosti, bez bezohledné kritičnosti zalíbí se mezi námi právě těm, kteří nemají na víc než právě jen na chuť užívat si vzrušeníčka oně nezávazně svobody bez odpovědnosti. Právě ti, kteří neváhají třeba i tpielsky parazitovat na dosavadní malé náročnosti, na ohleduplné shovívavosti uvnitř "paralelních struktur", právě ti budou — ruku v ruce s mocí — nejmohotněji prohlubovat ony zákopy, které nás od ostatních dosud stále oddělují a z Čech dělají cvičičte — górodek za kárány.

28. února 1979

Jiří R u m l

KDO JE VLASTNĚ V IZOLACI?

Náhodou se mi dostala do rukou knížčka vydaná moskevským nakladatelstvím APN "SSSR — 100 otázek a odpovědí". Za 35 kopek se tu blže neurčení autoři snaží obhájit "reálný socialismus" a tváří se, že neexistuje otázka, na kterou by neznali odpověď. Na otázku "Kdo jsou to disidenti? Kolik jich je?" odpovídají mj. takto:

"Nás, disidentů, je zhruba třicet" — prohlásil svého času Andrej Sacharov v rozhovoru s jedním zahraničním novinářem. Kdo jsou tyto lidé, k jejichž jménům na Západě připojují přívlastky "vytíkájící", "známý", "nejpopulárnější"? Lidé, Západem vydvávaní za disidenty, "bojovníky za lidská práva", jsou podle našeho názoru pěšáci v novém tažení proti Sovětskému svazu. A také proti uvoňování mezinárodního napětí. Tisk největších západních zemí se snaží přesvědčit své čtenáře o tom, že disidenti nevystupují proti sovětské moci, ale že prý pouze chtějí sovětskou moc zlepšit. Nic víc. Pravda je však docela jiná. Kdybychom se řídili radami disidentů, nestarčilo by nám provést ve svém vlastním domě drobné opravy, ale museli bychom se ho úplně zřít.

Stylizační prohlášky patrně vznikly špatným překladem též pořízeným v Moskvě, ale za podstatný považujeme obsah odpovědí, v nichž jsou uvedena jména Sacharov, Solženicyn, Kuzněcov, Bukovskij, Amalrik, Moroz, Gorbaněvská, Galic a Maximov. Z nich pouze Sacharov žije nadále v Sovětském svazu, jmenovitě nejsou uváděni ti, kteří nyní tráví svůj čas ve vězeních a koncentračních táborech, ani ti, na které věznice, tábory nebo vyhnanství čekají, protože — jak praví knížčka: "Tyto jinak smýšlející" lidí potřebují jenom ti, kdo vedou psychologickou válku proti SSSR, proti socialismu a proti

jej nemůžeme ani pořádit, jde spíš o to, že nepokojné kousavé hlavy začnou vypracovávat neproblematicky pozitivní koncept "paralelních struktur", a především o to, že se nám v tom původně nouzovém příbytku začne doopravdy zamlouvat. Ba, zdá se nám nakonec, že je to ten nejlepší z možných příbytků.

Především svoboda tam opravdu "chutná", jak přesně říká Jakub Trojan. Žijeme ji naplno, mezi svými, a nechtíme skoro žádná omezení. Připustíme také, že není vůbec nepřijemné nemuset se starat o spoustu věcí nevládného světa, který zůstal kolem nás. Ukáže se, že se tu navíc docela dobře obejdeme bez kritického ovzduší: když nás přátelé a známí zrovna nepoplácejí po rameni, řeknou své výhrady vůči naší práci zpravidla v naší nepřítomnosti jiným: vždyt jsme vlastně všichni dobří a stateční, a ostatně večera jsme byli u výslechu... Náš rukopis vznikl přece po nocích a padla na něj celá dovolená... Kritický žánr v rozsáhlé a rozvětvené už samizdatové produkci prostě neexistuje a nemyslím, že je to náhoda: patří to k obranným reflexům, ba ještě spíše k jakémusi "dvojitmu metru" a někdy už i k "dvojí moralce". Té dovnitř, která platí v hloučku ohrožených v "paralelní struktuře", a té, která platí pro vnější svět, ne-jednou pak povážlivě redukováný jen na represivní orgány a na přeplácené prominenty režimního kulturního provozu.

Ve vzrušující atmosféře neustálého ohrožení, v občanské euforii chudoby téměř apoštolské, kdy munda přesycení vskutku nehrází, v přátelském či alespoň spikleneckém srozumění s lidmi stejného či podobného osudu svoboda vskutku — chutná. Je to však jen ona negativní svoboda, svoboda "od něčeho". Nemusí být svobodou ve smyslu sdílené odpovědnosti. Nic nás tu k takové odpovědnosti nemutí. V "paralelní struktuře" můžeme totiž nakonec s úlevou zjistit, že náš svobodný svět váží vlastně víc než ten "jejich svět", kam chodíme "jen" do zaměstnání, pro výplatu, nakupovat...

Nejde opravdu jen o to, že v takovém odděleném světě mohou vznikat vedle sebe v nepravděpodobném jinak soužití hodnoty i parady — aniž se to řekne nahlas, aniž toto rozlišení bude učinito normou, bez které nakonec může to horší začít strhávat na svou úroveň to lepší. Nejde tu o to v prvé řadě.

Nejvíce se musíme obávat toho, aby nám svoboda uvnitř para-

lelního světa nestoupala — jako opojné víno — příliš do hlavy. Nato-lik, aby se nám už vůbec nechtělo do toho ošklivého světa tam venku. Do té nepohody kompromisů, ale také partnerů, kteří nejsou z dopuštění osudu předem loajální; tedy do nepohody větší náročnosti. Do nepohody otázek, které si už neklademe jen sami, ale před které nás starý složitý a mnohovrstevný svět provozu větších a ještě větších společenských celků. Otázek, které jsou mnohdy zatím téměř neřešitelné, ale které proto nepřestávají být otázkami, na něž je třeba hledat odpověď, ba na které ji musíme hledat především, ne-choeme-li být už zítřka dobrovolnými emigranty ve své zemi.

Platí dnes více než kdy jindy, že skutečné hodnoty nemohou — až na výjimky — vznikat v oficiálních strukturách; přinejmenším mohou tam jen obtížně nalézat uplatnění. Zároveň však platí, že o tom, jak dlouho bude tohle fatální zjištění platit, rozhoduje se mimo jiné i v drobných a větších pítkách především v oněch hranicích "meziprostorů", které nejsou ani úplně "mimo", ani úplně "uvnitř" normálních struktur. Měli bychom i jen díleč postupy a ústupy této fronty nekonformních, ale přesto nikoli i disident-ských aktivit sledovat s větším porozuměním a s většími sympatiemi, a to znamená především neuzavírat se předem širšímu "nedisidentstkému" působení z jakýchkoliv zásadních důvodů a tím méně ze vzdoru či z namyšlenosti. Měli bychom ty, kteří dnes riskantně — i když jinak riskantně než my — existují v těchto hranicích "meziprostorů", pokládat více za své spojence než za normálně problematické provazochodce. To se ovšem zpravidla netýká těch, kteří jsou očelotni své možnosti vykupovat vskutku problematickými úlit-bami moci: nechtí tu rozhoduje jen kvalita odvedené práce.

Nemusíme být ani příliš skromní a okázale pokorní; nebudme ani namyšlení: ti, kteří z nejrůznějších důvodů působí "uvnitř" systému nebo na jeho hranicích, potřebují to, co vskutku kvalitativně mezi námi vzniká, jako živou vodu. Ale také my potřebujeme ty, kteří mají více praktických možností tvořit mosty mezi celkem společeností a našimi minoritami. Neboť jde přece o všechny, o pravdu a krásu pro všechny — nebo snad o to nejdé?

Ve vybudovaných, opevněných a vyzdobených "paralelních strukturách" by o to opravdu jít nemuselo. Byla by to nejspíše po-

III.

Svoboda jako pochoutka

"Bylo by osudnou chybou v této jako-by na zálohu přijímané svobodě setrvat a omezit se tak na rámec minosvětá, do něhož jsme vytlášňováni, či který jsme si sami zvolili a v něm svoboda chutná. Byl by tím popřen podstatný rys svobody, jenž se vyznačuje životem v odpovědnosti... Nechceme být přitom přesto, že jsme nekonformní, nýbrž právě proto, že jsme nekonformní."

Jakub S. Trojan

Vyslechťovat koncept a vymezovat žitou skutečnost "paralelních struktur" je patrně nejriskantnější počínání disidenta. Tak riskantní, že bychom měli připustit, aby právě v této souvislosti byl disidentský postoj vystaven bezohlednému tázání.

Otázka "paralelních struktur" neotevřívá však pro mne kupříkladu zmíněný "ples Charly" — to byla jen smutně směšná pokleslost. Otevírá je zato krajně povážlivá situace lidí tvořivých, kteří zatím nemohou nalézt uplatnění jinde než "mimo systém": v samizdatu, v bytovém divadle, na koncertech ve stodole. Někteří z nich by byli snad ohořtí v lecčems i slevit, zapojit znovu radary vnitřní cenzury, ale z nakladatelství nikdy nedostanou ani zamítavou odpověď. Jiní, kterých je nejspíše většina, nechťší mít s autocenzurou společného docela nic a mají na takovýto zásadní postoj zajisté plné právo.

Tvořiví lidé neměli by však přestat pracovat, neměli by za žádných okolností pustit z rukou práci, kterou umí. Moc je zbavila normálních možností uplatnění a oni udělají ze všeho to nejhorší, ve skutečnosti vyjdou moci vsítíc, když sami rezignují na své schopnos-

ti, vlohy, talent, když například odejdou demonstrovat špatnost moci tam, kde hoří obživa například těžkou fyzickou prací zbaví je fakticky posledních možností tvořivě pracovat.

Dříve či později měli by vyřazení lidé rozřešit propletenec existenciálních a existenciálních problémů tak, aby si alespoň náhradní možnost k práci vytvořili sami. Nemyslím, že je to jen jejich soukromá "povinnost vzhledem k talentu", či jak se to říkává. Je totiž na místě obávat se lidí, kteří právě neudělají všechno, co je v jejich silách, aby překonali i zcela mimořádné obtíže, kteří rezignovali /jednotlivci dokonce s mazochoistickým prožitkem/ na to, co umí. Taková nešťastní, poškození lidé nejednou se vvinou ve vyjpaté radikály a budou se nejspíše zlomyslně radovat z toho, co kolem nás povede od zlého k horšímu. Nejvíce je však třeba obávat se těch z nich, kteří si ze svého spontánního negativismu vypracují pevný postoj, jejíž pak budou šířit mezi ostatními jako propagandisté nihilismu: rozhodnou se především dokazovat defintivní zvrátoenost režimu a nemí pochyb o tom, že tento důkaz se jim vesměs zdaří, protože ve skutečnosti vyjdou vsítíc právě destruktivité moci. Možná, že někteří z nich stanou se i mučedníky.

Pracovat i za zřízených podmínek, vypraví se na obtížnou cestu za hrstkou členů či posluchačů — to je dnes v našich podmínkách, podle mého názoru, základní imperativ pro všechny lidi nadané tvořivými schopnostmi. Je to také prvořadě politickým dobý. Jinak budou takoví lidé dříve či později nějakou pochybenou politikou zneužiti, nebudou-li ve jménu nějaké pochybené politiky sami jednou zneužívat ostatních.

Jednoho dne se však utrahaný rukopis toho, kdo nerezignoval, vynáá z desek a dá svázat do plátna. Přitel grafik nakreslí frontispic. Někdo dá dohromady slíbený sborník, herci bytového divadla jsou náhle na roztrhání. Všichni máme radost: jakoby existenciál, hrubé minimum duchovních potřeb tvůrců i konzumentů bylo náhle překročeno: proč bychom si neudělali náš nouzový příbytek obyvatel-nější? Proč by se nám neměl i trochu libit?

Tu však také hrozí, že překročíme ještě jednu hranici, méně však viditelnou, právě tu, kterou je tak obtížné, ne-li nemožné přesněji definovat: nejde jen o to, že rukopis je nakonec tak slíbený, že si

stále tak "po lopatě"? Havel říká, že kvalitní práce je už sama o sobě "kritikou režimu". To ano, to je, ale proč vzáhlnout tuto kvalitu tak honem k režimu, k moci? Vždyť taková práce vždycky byla, je a bude čímsi pozitivním především sama o sobě, hodnotou bez dalšího, a teprve pak je snad také "kritikou režimu"! Někdy mívám pocit, že bychom to nejráději na ten kvalitní výrobek rovnou napsali: aby někdo nepřešel bez povšimnutí, jakou tu zase režim dostal ránu. Je to podobné, jako když nám opravdu záleží na tom, co dobrý zelnář vylepje nebo nevylepje na výkladní skříň. Děláme z lidí poněkud hlupáky a děláme je i sami ze sebe: lze udělat spoustu dobrých, užitečných věcí — a bez gestikulace a vysvětlivek /někdy je to dokonce vůbec podmínka úspěchu/. Bez toho nutkání být explicitní — což nejdnou vlastně znamená jít se zbytečně přihlížet na policii. Zdůrazňuji: zbytečně. Jsou jisté situace, kdy platí jen ano, ano — ne, ne. Kdy mlčet naprosto nelze.

To je potom ovšem doopravdy konec "práce drobné", protože, a to si dobře povšimněte, první, co moc zcela instinktivně provede, když se takto veřejně označíme — přihlíásíme, je, že nás zbaví možnosti dělat to, co umíme! Správně, velmi správně tuší, co je to za nebezpečí, spočívající v kvalitně provedené práci! A v sebevědomí lidí, kteří tu dobrou práci udělali! Měli bychom být aspoň tak prozíraví jako ona — i v této osobní otázce našich možností uplatnit to, co umíme, a vůbec v úvahách o zacházení s profesionálními schopnostmi lidí /drobnou prací ovšem nerozumím zdaleka jen práci v zaměstnání/. Měli bychom mít více pochopení pro jejich snahu zůstat u své práce — i za cenu, že pak nebudou moci mluvit otevřeně o tom, co sice všichni vědí, ale co většina předstírá nevědět: tedy za cenu pokrytectví, sebezponižování. Za všechno se něco platí: my sami neplatíme málo. V nových zaměstnáních děláme, co neumíme, či co nás nebaví, co dělat nechceme, a to nás přece v té či oné míře mrzáčí. Snad i proto se leckdy snažíme všechny tyto ztráty vykompenzovat co možná silnými slovy.

Vůbec si nemyslím, že bychom měli ukázněně zařezávat a ke všemu mlčet. Myslím si však, že bychom měli při všem našem mluvení více vědět o tom, co všechno naše slova znamenají: že totiž nejdnou znamenají také hněv nad tou urážkou, nad tím, že nám vzali to,

co z muže dělá muže: práci, kterou umí, kterou se dokáže uživit, ale kterou především umí, protože ji dělá rád. Měli bychom více vědět, co všechno znamená mlčení těch ostatních: nejen existenciální kalkul, ale také sebezáchovný instinkt nedat se právě takto zmrzáčit, nedat si vzít tuto práci. Ti mlčíci nás potřebují, o tom necht' není pochyb. My je snad nepotřebujeme? Měli bychom je snad přenější chápat a počínat si tak, abychom mluvili spíše k nim a s nimi než jen s mocí a za sebe.

Havlovy úvahy o vztahu živého zelináře k papírovému heslu jsou pro mne kvintesencí naší pošestilé, intelektuálníky radikálního omezenosti: vylepjený plakát znamená málo, skoro nic — kromě toho, že moc je zřejmě stále ještě mocí. Nevývěšený plakát naopak zdaleka neznamená, že moc už rezignovala, zato zřejmě znamená, že jsme přišli o jednoho z mála slušných zelinářů, který nyní rozmnoží řady nekonformních závozníků.

Prospělo by nám občas více tradiční anglosaské zdrženlivosti, ztlumených akcentů, "understatementů", pokud jde o ta vážná, nejvážnější témata: notorické hovory o počásí v Anglii neznamenají, že politika Angličany nezvrstňuje. Znamenají však, že implicitní, věcný přístup — se zamlčenými předpoklady, bez neustálého vystřikovávání transparentů zásadních postojů před závořku každého konkrétního činu — k těm nejožehavějším, politicky nejvýbušnějším problémům se tam osvědčil, neboť najednou usnadnil jejich slušné vyřešení.

"Pravda, kterou máme", je dosud nejspíše toliko částí pravdy o této společnosti. Budme něčím přitažlivějším než jen špatným svědomím moci a připusťme, že malá dobrá věc, která je skutečně udělaná, může někdy znamenat víc než velká pravda, kterou odvažně vytkneme do širého světa.

Pravda tu není kvůli nám: abychom právě my měli skrze ni příležitost osvědčit se. Jsme tu naopak proto, abychom spolu s ostatními z této pravdy, která dosud ve slovech jen živoří, učinili skutečnost, která žije.

mocná. Budeme-li moc takto demonizovat, hrozí, že se vyhneme náročnější konfrontaci. Tou není riskantní oslovování moci či hrdé přezívaní v zúžené pospolitosti vyvržených: tou jsou právě denní otevřené konfrontace i s triviálními konflikty na pracovištích, v místech, kde bydlíme, nakupujeme, vzděláváme se či bavíme. Takové konfrontace nás vyzývají k ochraňování a pěstování opuštěných ctností a pozapomenutých hodnot. V polemice s moci lze dosti efektně máchat šavlemi slov a zatínat šlahouny oficiálních lží /kterým nikdo ovšem nevěří/, ale chátrající lidské ctnosti budou chátrat kolem nás dál a moc z toho bude jen profilovat. Musíme mít odvahu postavit se nejen ministerstvu vnitra, ale i pokleslým praktikám všedního dne. Budeme-li však čelit právě jen ministerstvu vnitra, budeme nejspíše zároveň živořit vsutku na okraji společnosti – z hlediska jejího civilizacího provozu. Je pak věru pošetilé napomínat vysokoškolského učitele-nočního hlídače za to, že v noci proti předpisům také občas spí. To už je pozdě: to už jsme obtížím všedního dne unikli hodně daleko. Tak daleko, že si opravdu bez větších problémů se svědomím a bez evidentní demagogie snadno zdůvodníme, že my vlastně také – máme plně právo využívat všeobecného masasmu...

Fascinování lží moci s naší snadnou "kontrapravdou" dostaneme se dříve či později tak daleko od praktických možností a především nepokryté vlně cokoli "v detailu" fungování společnosti mýnit k lepšímu, že si pak budeme odpovídat jen na ty otázky, které si podle vlastního – mezitím naší životní situací povážlivě ztíženého – výběru zvolíme. Budou to otázky třeba i hluboce existenciálně prožitě a protřpěné /jako např. otázky Václava Havla v esejí "Moc bezmocných"/, ale budeme přitom nikoli nepřijemně chráněni před tím, aby cokoli jiného nebo kdokoli jiný než právě náš vlastník, vyznačuje právě život v neodpovědnosti.

Mít pravdu vsutku ještě neznamená pravdivě žít.

x x x

Třetí nepřijemná otázka se týká tzv. "drobné práce". Ptám se,

do jaké míry tu jde vůbec o slučitelné postoje: mít a vyzývat hlásat pravdu proti moci a zároveň zde a nyní konkrétně pracovat pro zlepšení poměrů, která jako by moci patřily? Platí i dnes masarykovská deviza o "práci drobné", která jediná může prý připravit možnosti pozitivního využití budoucích šancí ve sféře vlastní politiky? Nebo je pravda, že taková práce dříve či později nutně nazrá na nízký strop poměrů a učiní z člověka buď disidenta, nebo rezignujícího "realistu" – cynika? Je platný Havlův příklad s nekonformním zelinářem /ve zmíněném esejí/, který odmítne do výkladní skříně vylepit povinné heslo a je jako zelinář zlikvidován, čímž autor dokazuje, že ani ten obyčejný zelinář nemůže "žít v pravdě", aniž se dostane do politického konfliktu.

Nevěřím, že kontrapozice důsledně občanského postoje a "práce drobné" obstojí v bezpředsudčné a praktické úvaze. Obstojí leda v našem intelektuálském a navíc už i poněkud "ruském", zděmonizovaném pojetí moci a politiky vůbec, a tedy i politického protestu. Naše protesty jsou především verbální a je to přirozené. Ale to není přece jediná platná a účinná forma kritiky! Jsme začasté lidé slova a tak míváme neodbytný pocit, že co není vysloveno, neplatí. Neexistuje. Trpíme mální explicitnosti, přičemž naše slova vždy navíc počítají s moci jako s tím nejdůležitějším partnerem: jako s hlavním adresátem, či přinejmenším jako s dramatičkým a takto omyšlnějším pozadím našich promluv. Zelinář, který bude zeleninu prodávat ke spokojenosti všech zákazníků a vytvoří kolem sebe enklávu nakažlivé solidnosti a pocitovosti, udělá "proti moci" – ve skutečnosti především proti všeobecné pokleslosti, jejíž významnou součástí moc je – velice mnoho, a to i tehdy, když bude vylepovat hesla podle pokynů seshora. Zelinář, který zákazníkovi sídlí, spolupracuje s moci – ve skutečnosti především zase s všeobecnou pokleslostí, a to i tehdy, když odmítne heslo vylepit a přijde o místo. Jaká je tedy důležitost hesla? Důsledné doslovnosti? Pro zelináře, ale především pro ty, pro které zelinář pracuje, tedy pro zákazníky, asi malá, zanedbatelná. Pro nás, pro intelektuály, nejspíše větší: na slovech i na heslech nám velice záleží. Ale musíme být opravdu vždycky tak zadržaceně doslovní? Nemluví často věci samy za sebe i bez zdůrazněného politického kontextu či významu? Musíme přemýšlet a mluvit

vahu, protože právě my jsme ochotni takové moci se postavit, nebo proto, abychom podle svých nejlepších představ a podle svých sil pomohli napravovat poměry, v nichž žijeme? Chceme dokázat, že za daného stavu vlastně nic nejde opravdově zlepšit, chceme za každou cenu přistihnout moc při lži, nezákonnosti, neschopnosti či propa-gandistickém pokrytectví, nebo chceme spolupracovat se všemi, které tíží poměry podobně jako nás? Jsme ochotni v konkrétní situaci ubrat z přímočaré zásadnosti našich kritických postojů, vnějšíkově tak imponujících, protože riskantních, ukáže-li se, že je v daném případě praktičtější a užitečnější /ale také méně imponující/ dorozumět se s těmi, kteří nejsou rovnou disidenty? Jsme ochotni mít třeba "o něco méně pravdy" /např. mít ji méně hlasitě.../, ale mít ji přitom tak, aby byla více s to měnit konkrétní špatné na konkrétní lepší? Máme raději svou pravdu "zde stojíme a nemůžeme jinak", nebo nám jde o to, abychom žili v Čechách všichni důstojněji, slušněji?

Nejde tedy vskutku o to, jakoukoli pravdu prostě mít. Jde především o to, abychom s pravdou chtěli a uměli zacházet tak, aby nepotvrzovala především naši výjimečnost, naši odvalu, ale aby mohla být co možná k užítku. Jinak bychom se vlastně přizívali — jako vyzývavé, dráždivé, ale vlastně také choré květiny — na všeobecné mizérii.

x x x

Druhá nepřijemná otázka, týkající se "pravdy, kterou máme", zní: jak mnoho toho o naší společnosti vypovídá pravda o moci? Obávám se, že méně, než by se nám chtělo věřit.

Tato moc vytváří společenské klima, charakterizované společenskou pokleslostí tradičních hodnot lidské solidnosti, poctivosti a slušnosti. Ale platí i opačný vztah: toto klima zpětně vytváří "občanůprosté" poměry, které plodí, reprodukuje a utvrzují současnou moc.

Snad bychom se nakonec /kdybychom problém hodně zjednodušili/ dohodli, co tu bylo dříve, zda "slepice moci" nebo "vejce všeobecné pokleslosti". Ale už i takové nesnadné dohadování připa-

dalo by mně jako symptom a počátek seestného postoje. "Zásadním" rozsouzením takto seholasticky zformulovaného sporu bud totiž obtížíme přímo metafyzickou vinou moc, a tím exkludujeme všechny každodenní podvody, všechnu pokleslost, rezignaci, cynismus, kterých jsme stálými svědky nebo i účastníky /např. ve formě rozbujele korupce/, nebo naopak řekneme s Hegelem — a hlavně s úlevou! — že každý národ má takovou vládu, jakou si zaslouží, a od takového zpodlitého národa, který nás právě nenásleduje, se s despektem odvrátíme. Například do Rakouska.

Pravda o slepici a vejci není ovšem kdesi "uprostřed", je vždycky zcela konkrétně tam či onde, blíže či dále od ohnisek moci, a jsme-li bezpředsudeční pozorovatelé, jsme s to ji vždycky dosti přesně postihnout: zda např. konkrétní nepoctivost občanská, profesionální, či "jen" lidská clevědomě parazituje na moci, zda s ní počítá jako se spojencem, a tak ji oživuje a podporuje, či zda je to skutečná moc, která tu vytvořila situaci pro slušného člověka, solidního pracovníka a odpovědného občana fatálně bezvýchoďnou, před níž musí tak či onak kapitulovat.

Nebo se otáží jinak: Máme v sobě zcela přirozené, či dokonce spontánní předpoklady k demokracii, odpovědnosti, profesionální solidnosti a lidské slušnosti a toliko zlá moc nás mění v lidi zbabělé, vypočítavé a ziskné? Rodí se člověk opravdu dobrý a svobodný a je jeho osudovým životním konfliktem až konflikt s okovy moci, která v něm vše dobré dokáže zničit? Nežije dobré a špatné v nás nejspíše v symbióze, která by nám byla — kdyby bylo možné převést ji před našimi vlastními zraky — patrně trapná? Nežije v podobné symbióze také moc a společnost?

x x x

Pravda o moci je jen částí celé pravdy o společnosti. Moc je od-povědná za mnohé, ale ne za všechno. Kritika moci tak postihuje jen část toho, co má být postiženo. Z tohoto hlediska je jakékoli uzavírání se do disidentského mikrosvěta zcela zhoubné: bylo by snad možné ospravedlnit je jediné vůči moci, která by byla skutečně vše-

II.

“V těchto pokušeních a... v nebezpečí ukřádcených perspektiv se dnes odehrává náš zápas o svobodu. Jsme si vědomí jeho veskrze dialektické povahy? Non-konformita musí být víc než negaci oficiálního... extrémně živá negativita dole se setkává s extrémní negativitou nahore, obě se pohybují v pásmu intelektuální smrti. Nám jde o autentický svět sebevyjádření, o sebetvorbu i třeba na zříženém prostoru, kdy pódia a jeviště, sály a laboratoře, mikrofony a studia, dílny a ateliéry se staly soukromým vlastnictvím režimní moci. Ide však zároveň o to, aby ústraní nebylo označením ani pro výlučné místo seberealizace, ani pro pouhé odrazení k dějstvím, jimž plnohodnotnost přisoudí budoucí čas... odpovědné žít lze jen v odpovídání na otázky, před než jsme stavěni jen zčásti vlastním výměrem.”

Jakub S. Trojan

Potíž je také v tom, že je dnes tak povážlivě snadné mít pravdu. Totiž mít ji dnes a u nás větší moci, která promlouvá dnes především tak, aby zůstala moci i nadále. Nemá to tedy s pravdou lehké. Avšak máme my to právě o to snazší?

Někdy se zdá, že si tuhle zlomyslnou pochybnost příliš nepřipouštíme. Promluví moc a promluvíme my, a hle, kdo má pravdu – inu, opět my! Můžeme ji mít docela zadarmo. Nejednou se dokonce

zdá, že stačí pouze obrátit znaménka a kde moc říká “ano”, říci prostě “ne”, či obráceně.

Pravdu, kterou takto lacině máme, máme tedy díky právě takové moci, která se širší odpovědností vskutku netrápí. Protože nám nejde o moc, která se za slušných poměrů přebírá vžďycky i s odpovědností, ale “pouze” o nápravu poměrů, nelze lehkomyslně vyloučit, že naše pravda by mohla být jen jinak neodpovědná než služebná pravda současné moci. Nemusíme se totiž obávat, že moc /nebo snad většina občanů-voičů/ jednoho dne řekne: Tak, a dost toho stáležo mluvení, pojďte a ukažte, co dovedete! Nejsme stínovým kabinetem vlády J. J. Velikénstva, který aby se neustále chvěl obavou, že každá jeho příliš volná kritická úvaha může být v půli přerušena náhlým rozpadem vládní většiny v parlamentě, aby musela být za čtrnáct dní dokončena už v Downing Street No. 10.

Odpovědnost si ukládáme jen sami. Také kritéria této odpovědnosti volíme jen my. Můžeme si proto tu a tam od břemene odpovědnosti poskovět. Nikdo nám to vlastně nemůže dokázat.

Už proto musíme mít odvahu i k velmi nepřijemným otázkám. Řekli bych, že se nám jí zatím nedostává. Slyšet jsou spíše hlasité sebezapologie, vášnivě obrany a hlasy shovívavého sebeuspokojení. Snad se domníváme, že si skeptické postoje a kritičnost, namířenu do vlastních řád, nemůžeme, či dokonce nesmíme dovolit – vzhledem k náročnosti našeho úkolu a také vzhledem k moci, ochotné hned všechno zneužít. Autocenzurou potlačené projevy kritičnosti a skepse i větší vlastní východiskům vedou však k tomu, že se mnohdy zraňujeme nesmyslnými pomluvkami, trápíme vzájemnou nedůvěrou, že neumíme být ve sporech vždy věcní, protože jsme místo toho raději osobní. I toto všechno jsou varovné příznaky ghettové existence, v níž demokratické vztahy mezi lidmi atrofuji.

X X X

První nepřijemná otázka, týkající se “pravdy, kterou máme”, zní pak nejspíše takto: snažíme se dobrot pravdy hlavně proto, abychom dokázali prolhanost a cynismus moci – a tím vlastně i naši od-

duše nejsou a ve své zdrcující většině ani nikdy nebudou disidenty. Nejspíše jen málokdo by se přiznal k tomu, že si osobuje právo tuto větší národa jakkoli morálně soudit. Ale takovýto vlastně povýšený soud je bezděčně vynášen každým činem, každou vyslovenou myšlenkou, která propast mezi statečnou Chartou a mlčící společností strzkuje. Tuto propast však původně vyhloubila moc: všichni víme, že nejen názory, ale hlavně postoje lidí představují mnohem plynulejší škálu. Budeme tedy v hloubení oné propasti s mocí spolupracovat? Budeme chránit vlastní výlučnost společným plesáním, které navíc ani nezačne, neboť se už na schodech zvine — jak se však právě dosti přesně a předem dalo předpokládat! — v odporné náslí z strany zjednaných rváčů, aby se tak paradoxně ještě stvrdilo, co snad ve společném reji s pražskými železničáři mělo být překonáno? Budeme ji prohlubovat tím, že budeme zaošťovat pozornost především na dráždivé, specificky disidentské, nebo prostě — i v ostatních civilizaci rozvinutějších zemích — zatím neřešitelné problémy?

Myslím si totiž, že jsme se ve skutečnosti rozhodli k nemalému sebezapření. Je dobře dozvědět se o lidech, na které je za určitých okolností spolehnutí. Ale nezapomeňme, že tito lidé se dali dohromady v situaci, kterou v úvodním textu Charty označují za nenormální, kterou přece usilují změnit. Je dobře dokázat zvojit pravdu proti výhodě neustoupit konjunkturálnímu tlaku. Ale je na povážehou, když se mi zalíbí v ztmulosti pózy: v demonstraci tohoto postoje, který se pak tuze snadno může změnit ve vyzývavé gesto. Ostatně: dnes osvědčíme občanskou statečnost ve vztahu k moci, ale raději připustíme, že zítra třeba selžeme jako lidé v jiných, méně viditelných situacích osobních či profesionálních. Nepřeceňujeme své "disi-postoje": nechovejme se tak, abychom tím všem ostatním dávali — třeba bezděčně — lekce.

Signatáře Charty nemělo by být mezi ostatními lidmi možné poznat podle něčeho jiného než podle toho, že si počíná tak, jako by politická, občanská a lidská práva a povinnosti, zaručená naším právním řádem vsakutku platila: jako by opravdu zavazovala moc i občany. Tamty "nahore" i nás "dole". Měl by jim jen co možná neokázale a pokud možno nikoli jen slovy připomínat zapomenuté občanské

čtnosti. Naznačit jim neobjeným, raději však ne rovnou hrdinským příkladem, že mohou a mají od moci, ale v neposlední řadě také sami od sebe požadovat přinejmenším o něco víc než dnes pokládají za možné a únosné.

Nadřadí-li Charta váhu svého vnitřního světa, svých hodnot, nezbytných mimiky, své vnitřní loajality a svých interních problémů váze problémů světa kolem nás, uhýbá od svého původního programu a dokonce pracuje sama proti sobě. Nikoli ovšem proti sobě ve smyslu zákonů profesora Parkinsona: cum grano salis platí tyto zákony i pro hnutí disidentů. Co je ovšem směřně tristní ve světě byrokratických institucí establishmentu, je trapné, ale zároveň i tragické ve světě původně svobodomyšlného protestu.

Jednejme proto více tak, abychom co nejdříve mohli být "jen" občany, odpovědnými pracovníky na svých místech, slušnými lidmi. Budeme-li si však počínat tak, abychom se především osvědčili jako lidé nějakého "zvláštního ražení", abychom demonstrovali sami před sebou a před světem svou vlastní cenu, pak budeme nejspíše jen negací, jen zrcadlovým obrazem moci — byť i s příslušným morálním patosem, s existencí štvanců a s oním prodlouženým zážitkem svátku v pospolitosti bratří a sester, kteří v klášteře protestu sdlejí vřtu pravou. Nebudeme však ničím přitažlivým, protože ve skutečnosti nepřijídeme s ničím novým pozitivním. Myslím si totiž, že lidé v Čechách jsou negativitou docela již vyprahlí. A my bychom jim měli předvést něco jiného než jen čtnost, vydoňované z nouze doby. Doveďe si v tomto smysle představit i "disi-existenci" docela parazitní. Prodloužený svátek by se pak proměnil nejspíše v neustále prodloužované uhelné prázdniny.

volném vodítku prohráňa policie, všude zněly lovčí trubky masových médií a zaměstnavatelé reagovali spolehlivě a bez prodlení na telefonické pokyny. Lidé ochotní pozastavit se na chvíli u plotu obory, opatrně s námi sympatizovali. Už snad proto, že jsme byli tak evidentně slabší. Ale většina z těchto sympatizantů cítila se nu- cena zvedat proti nám ruce na schůzích, kde jsme byli ostrakizováni jako nepřítel lidu. Někteří z nich, ti známější, takový verdikt str- dili i veřejně svým podpisem.

Byli jsme obklíčení a bylo nám mnohdy úzko. Vzpomínám si dobře na to, jak tyto pocity úzkosti a občanských pochybností, zda jsme nepřecenili své síly a zda jsme vůbec udělali něco víc než jen mamé gesto, vysřídávaly chvilje eufonické radosti, ba jakéhosi štás- něho vytržení. To když se nás seslo víc pohromadě – nás, signatářů. Pouhá fyzická přítomnost třebas mlčenlivých a do té doby osobně nám neznámých lidí, kteří se však rozhodli stejně jako my, dodávala nám nové povzbuzení a sílu nehrozit se budoucností. Stali jsme se bližšími v onom pomalu zasutém už slova smyslu a cítili jsme do- slova teplo solidární lidské pospolitosti, tak vzácné v moderním svě- tě. Bylo to krásné a nikdy nebudu ochoten jakkoli relativizovat hod- notu těchto svátečních zážitků.

Právě však jen svátečních. Přišly dny všední, lovčí trubky na povol ustaly a náhonní se vrátili k méně vzrušivé systematické ruti- ně. Museli jsme shánět nová živobytí, ale především jsme museli pře- myšlet, co dál: vzdýt jsme byli odhodláni nezlétat u jednoho výkři- ku. Byli a jsme tentokrát rozhodnutí osvědčit "dlouhou trpělivost", a to znamená i větší smysl pro odpovědnost, než to býval jinak zvy- kem. Pro konkrétní a konstruktivní přemýšlení a pro konkrétní a konstruktivní činy. Přitom se ukázalo, že máme nesteréjně představy o tom, co a jak bychom měli dělat. To bylo jen normální.

Snad byli takoví, kteří po všem tom rok trvajícím šikanování chtěli si jít prostě zatančit. Ale nápad tanec zorganizovat jako rov- nou "ples Charty" – alespoň pro mne – signalizoval ještě něco na- víc: že totiž někteří z nás nejsou jen tak ochotni smířit se s tím, že sváteční prožitek pospolitosti mohl být právě jen vytržením, svá- kem. Vzdýt proč by jinak měli jít signatář Charty společně tančit právě jako signatář Charty? Znamená snad podpis pod základním

prohlášením také závazek společně se bavit? Budeme spolu chodit na výlety? Ženit a vdávat se mezi sebou? Fandit jednomu klubu? Nosit stejnou kravatu?

Ale dost nadsázek: znamená to všechno, že naši výlučnost, kte- rá, alespoň pro mne, byla až nechtěným důsledkem oné obory, v níž jsme se ocitli, budeme i my sami nadále pěstovat, strvozovat, glorifi- kovat jako hodnotu samu o sobě?

Konaly se pak čaje pro charhisty, ba dokonce i mikulášské na- dilky pro děti charhistů a charhistek – s policejní asistencí, aby "disi- dětí" /takové slovo mezi námi existuje/ měly povyražení, aby si – zvykaly. To už přece znamenalo cosi vážnějšího. Když navíc vezme- me v úvahu, že v té či oné míře bylo nezbytné, aby Charta vrhla ostře světlo na akty nezákomné represe především proti mnohým svým signatářům, mohl kritický a nezaújatý pozorovatel nabýt do- jmu, že se Charta ne dosti rozhodně brání tendencím, které ve svém úhlnu zname ají – rezignaci na její původní smysl: přispět pře-evším k nápravě nemonálních poměrů, v nichž žije celá společnost. Ale to znamená působil proti existenci všech vynucených obor, ghet, ostrvů nepravedlosti a křivd, proti bezpráví, které lidé roz- děluje, odděluje a tedy v původním slova smyslu diskriminuje podle svévolných kritérií moci.

Dosavadní činnost Charty je jednoznačně imponující jen v jed- nom smyslu: texty, které dosud vydala, představují obětavou a ris- kantní práci desítek a desítek lidí a dokumentují povahu současné moci. Je tu také účinná pomoc lidem, kteří se ocitli v rukou repre- sivní moci. Ale chybi, podle mého, dostatečně přesvědčivé úsilí jed- nat tak, aby Charta byla něčím víc než jen nouzovým prostředkem, aby byla nástrojem, užitečným k tomu, aby u nás nebylo třeba ani disidentů, ani Charty, aby stačili – obězané.

Nejde ani tak o to, že řada textů Charty nerezonuje v širším a už vůbec ne v širokém publiku – není to totiž proto, že by v těch- to textech šlo o problémy vymyšlené. Závažnější však je, že vedle těchto textů jde tu především o tzv. dokumenty Charty/, zasvěce- ných problémům tak či onak minoritním či jindy obecně civilizáč- ním, dosud – tj. v únoru 1979 – chybi texty, které by braly více v potaz každodenní problémy miliónů lidí v ČSSR, lidí, kteří jedno-

"míru"/ stejně nebezpečné, jako zbraně hromadného ničení. Dialog je metodou skutečného, ne fiktivního míru. /Stejně oprávněné lze říci, že je to boj – ale boj duchovní, v němž lze zakusit skutečnou proměnu./ Slovo "mír" je dnes tendencím používaným zprofanováno jako málokteré jiné. Chápeme-li jej jako dialog, ukazuje se okamžitě, že nemůže jít jen o dialog mocenských struktur, státní a establišmentů. Běží o dialog celé mezinárodní veřejnosti – a ta ovšem zahrnuje i struktury nevládní a neoficiální. Jejich spojená solidarita není pouhým taktickým manévrem, ale logickým důsledkem principu dialogu. Před každým občanským hnutím za lidská práva leží úkol típělivě převádět konflikty mocenské vertikály /ti nahore – ti dole/ na horizontální rovinu dialogu. Tato horizontála pak přirozeně pokračuje jakékoli "vertikální" hranice. To je jistě jedním z konstitutivních prvků občanského hnutí jako autentického společenství. Zážitek tohoto společenství je u mnoha signatářů Charty 77 velice silný, o to silnější, že je snad první toho druhu v životě. Svou autenticitu prokáže ovšem společenství Charty 77 v tom, bude-li místem, kde se zformují lidé schopní pracovat samostatně, z vlastní iniciativy. Myslím na politický typ, který tolik potřebujeme: člověk – jak říkával Patočka – "nestrženého", trpělivého, vtrvalého.

Opak klasického revolucionáře, který se jen připravuje na svou velkou příležitost, kdy se postaví do čela rozvášněným davům. A ovšem opak neméně klasického typu lidí přihlížejících a vyčkávajících, ze kterých se pak ty davy rekrutují.

Vnější rámecem naznačených nových šancí svobody jsem se záměrně nezabýval. Nepodceňuji význam analýz tzv. objektivní situace, setrvačnosti politických struktur a otázky systémových změn. Z hlediska daného tématu je však považují za druhotné. Něco mi o analýzu padajících masek, ale o hledání lidské tváře za nimi.

Petr Pithart

DIZI – RIZIKA

I.

Klášteř protestu

"Po Justhausu srdce touží i středověký mystik-asketa i novověký dizí, at už jsou vyřazení na okraj proti své vůli, či pohrdnou-li obecně praktikovaným životním stylem z vlastní iniciativy.

Dizí existuje však jen částečným úspěchem na cestě ke svobodě a někdy dokonce zatarašením osvobodovatele pohybů. Je v něm cosi partikulárního. Zúžení perspektivy 'domácí' víry, na ty, kdož přijali týž úděl, přivolává nebezpečí glorifikace stavu, který má být překonán. Zálbení v utrupení a rozkoš vylučnosti, do které nás mnohdy vhní agresivní moc, otupuje smysl pro univerzální perspektivu, v níž k pravému lidství mají dospět všichni."

Jakub S. Trojan

Prvé měsíce roku 1977 máme mnozí v živé paměti. My, kteří jsme tenkrát podepsali základní prohlášení Charty 77, stali jsme se štvanou zvěř. V oboře, jež byla kolem nás přes noc postavena, se na